

II. УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА, ДОСВІД

УДК 811.161.2'367.622

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЧЕРГУВАНЬ О ТА -О-/-Е- ПІД ЧАС СЛОВОЗМІНИ ІМЕННИКІВ В УМІ

Ксенія Бородін

*Український католицький університет
Школа української мови і культури
вул. Свенціцького, 17, 79000, Львів, Україна
тел. 097 822 66 75
ел. пошта: borodinka@ucu.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0001-9307-1363>*

Статтю присвячено дослідженню особливостей чергувань звуків, зокрема голосних -о- та -е- з нулем звука, у процесі деривації іменників сучасної української мови. Це чергування є нестабільним, але широковживаним явищем, яке поєднує історичні фонетичні процеси та сучасні морфологічні функції, зокрема формування таких граматичних категорій, як відмінок і число. Працю зосереджено на 37 іменниках, які демонструють відхилення від загальної тенденції: у них або не відбувається очікуваного випадіння голосного, або ж навпаки — випадіння спостерігається всупереч відсутності такої закономірності.

Розуміння особливостей чергувань є критично важливим для іноземних студентів, оскільки допомагає уникати помилок, формувати мовну інтуїцію та засвоювати структуру української мови. У статті досліджено особливості викладання цієї теми студентам-іноземцям на різних рівнях опанування мови. Запропоновано поступове введення матеріалу, що враховує принцип граматичного мінімуму, з акцентом на винятках лише в міру потреби і відповідно до мовного рівня. Окрім теоретичних висновків, стаття містить рекомендації щодо практичного застосування отриманих результатів у навчальному процесі. Укладена таблиця з винятками забезпечить систематизацію знань, слугуватиме довідковим матеріалом для викладачів та наочним інструментом для студентів. Подано також лексичні теми, в межах яких можна пропонувати до вивчення кожне слово.

Дослідження проведено із застосуванням методів корпусної лінгвістики, які дозволяють виокремити вичерпний перелік винятків, та з урахуванням лексичного наповнення низки підручників з УМІ різних рівнів, що дало можливість простежити тенденції у викладанні цієї теми. Запропоновані результати можуть бути основою для подальшого вдосконалення методики навчання української мови як іноземної, зокрема для розробки спеціалізованих підручників і навчальних матеріалів, які враховують складні морфонологічні особливості.

Ключові слова: чергування голосних з нулем звука, українська мова як іноземна, морфонологічні зміни, корпусна лінгвістика, викладання фонетики, граматичний мінімум, методика навчання.

DOI:

Постановка проблеми. Чергування звуків є одним із фундаментальних феноменів у мовах світу. Воно охоплює зміни фонем залежно від морфологічного контексту, позицій у слові чи впливу сусідніх звуків. За даними Енциклопедії сучасної України, в 76% іменників, 64% прикметників і 72% дієслів сучасної літературної української мови відбуваються морфонологічні зміни, зокрема чергування та зміна наголосу. При цьому незмінні основи є рідкісними і належать до периферійних елементів парадигми [12]. Морфонологічні зміни не пояснюються сучасними фонетичними закономірностями та відбуваються через мовні традиції. Хоча вони мають

фонетичну природу, проте виконують морфологічну функцію у словотворенні та словозміні. Системі флексій належить домінантна роль у словозмінних парадигмах, тоді як система чергувань суттєво доповнює її.

Вивчення особливостей чергування звуків (фонетичних і фонологічних змін) є важливою складовою досліджень у сфері викладання мов. Це питання особливо актуальне для студентів-іноземців, які стикаються з труднощами в засвоєнні звукових систем нерідної мови. Морфонологічні чергування відіграють важливу роль у формуванні граматичних категорій відмінка та числа, що робить їх критичними для правильного розуміння структури української іменникової системи. Це є базовим знанням для вивчення української мови як іноземної, оскільки чергування впливають не лише на формування відмінкових та числових форм, але й на точність та адекватність мовної продукції студентів-іноземців.

Актуальність, мета, завдання дослідження. Подану статтю присвячено особливостям чергувань *ø* та *-o/-e-* у процесі деривації іменників та особливостям вивчення цієї проблеми студентами-іноземцями. Це чергування характерне й для інших частин мови, зокрема для дієслів (*беру* — *брати*), числівників (*сотня* — *сто*) та ін. Розуміння закономірностей чергувань дозволяє уникнути помилок, сприяє формуванню мовної інтуїції та закладає основу для ефективної комунікації українською мовою. Мета дослідження полягає у систематизації винятків чергування голосних з нулем звука в процесах деривації іменників та розробці методичних рекомендацій щодо їх викладання для іноземців.

Основні завдання дослідження:

1. Аналіз та класифікація винятків чергування голосних із нулем звука — виокремлення та систематизація мовних явищ.
2. Визначення оптимальних етапів та лексичних тем, у рамках яких доцільно знайомити студентів із такими явищами.
3. Дослідження підручників з української мови як іноземної (УМІ) різних рівнів, зокрема, як тема чергування голосних із нулем звука представлена у навчальних матеріалах та аналіз методичних підходів до її викладання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фонологічні зміни, їхні механізми та педагогічні підходи до їх вивчення широко обговорюються в лінгвістичній та методичній літературі. Зокрема, П. Ладефогед та К. Джонсон (Ladefoged & Johnson, 2015) описують ці процеси як універсальні для мов світу, але залежні від конкретних контекстів [5]. Американські науковці С. Бромбергер та М. Галле (Bromberger & Halle, 1989) підкреслювали, що засвоєння фонологічних особливостей є складним для студентів, оскільки воно вимагає системності та точності, і що фонологія, на відміну від синтаксису, вимагає чітко сформульованих правил [1].

Для студентів, які вивчають іноземну мову, опанування звукових змін пов'язане з кількома ключовими труднощами. Одним із найбільших бар'єрів, на думку Б. Дервінг та М. Мунро (Derwing & Munro, 2014), є рідномовна інтерференція [2]. Скажімо, польськомовним студентам значно легше опанувати правила чергування *i-o* в корені, яке також існує в польській мові, ніж російськомовному студенту, в мові якого такого чергування немає. За даними Дж. Фледжа (Flege, 1995), студенти часто здатні сприймати фонетичні відмінності, але не завжди можуть точно відтворювати їх [4]. За Н. Еллісом (Ellis, 2008), одночасна обробка правил звукових чергувань і граматики збільшує когнітивне навантаження, особливо на початкових

етапах навчання, при чому студентам потрібно не лише вивчати фонологічні правила, а й долати психологічний бар'єр невпевненості у вимові [3]. Усе це робить тему фонологічних змін на заняттях з УМІ важливою та актуальною.

У статті використано низку наукових і навчально-методичних джерел, які охоплюють питання культури професійного мовлення та специфіки формування мовних навичок у студентів-іноземців. Зокрема, фундаментальні аспекти професійного мовлення розглядаються у працях Т. Гриценко [9] та С. Караман [11], які містять комплексні підходи до формування мовної компетентності. Особливу увагу приділено актуальним питанням функціонування української мови як державної, що висвітлюються у відповідному законодавстві. Додатково були проаналізовані праці О. Сербенської [6; 19] та О. Пономаріва [17], які акцентують увагу на тонкощах правильного слововживання та уникнення типових помилок. У галузі української мови як іноземної методика викладання загалом розглядається у низці ґрунтовних праць, серед яких монографії Г. Онкович [15], Л. Паламар [16] та Г. Швець [22]. Ці роботи висвітлюють загальні підходи до навчання української мови іноземних студентів, зосереджуючись на педагогічних і лінгвістичних аспектах. Практичні рекомендації з викладання УМІ представлені у посібниках Г. Вознюк [7] та О. Семеног [18], які пропонують адаптовані завдання для іноземних студентів. Окрему увагу викладанню граматики приділено у монографії З. Мацюк, І. Кочан та О. Туркевич [13], яка пропонує практичні методики та теоретичні засади навчання граматичних категорій української мови. Словникові джерела, зокрема «Великий тлумачний словник української мови» під редакцією В.Т. Бусела та «Енциклопедія Сучасної України» під редакцією І. Дзюби, забезпечили точність термінологічного апарату дослідження.

Попри значний масив наукових статей, що охоплюють різні аспекти УМІ, зокрема фонетичні, лексичні, граматичні та культурні особливості, питання навчання морфонологічних чергувань залишається малодослідженим, хоча воно є важливим для формування повноцінної мовної компетенції у студентів-іноземців. Таким чином, проблема навчання морфонологічних чергувань у межах викладання української мови іноземцям залишається відкритою для подальших досліджень.

У підручниках з УМІ фонетика як аспект мови вводиться в дещо обмеженому обсязі, що виправдано потребами більшості студентів. На базовому рівні, скажімо в підручниках «Яблуко» М. Бурак, «Крок 1» О. Палінської та О. Туркевич, «Разом» Л. Клименко та Я. Курзідіма, йдеться про правила типових чергувань у непрямих відмінках (зокрема, *-ок*, *-ень*, *-ець*), але нічого не говориться про винятки до цих правил, хоч деякі слова-винятки вже наявні у текстах вправ, зокрема, *урок*, *човен*, *корабель*, *кашель*, *вітер*, *цукор* та інші.

Методологія. Усі винятки було виокремлено на основі ГРАК 17 методами корпусної лінгвістики.

1. Типові чергування у непрямих відмінках і винятки до них

1.1 Будинок vs урок

Насамперед студенти-іноземці стикаються з випадінням *-о-* в суфіксі *-ок* у всіх непрямих відмінках [10]. Згідно із статистичними даними, які генерує ГРАК 17 [8], чергування з нулем звука відбувається в 94% всіх слів, які закінчуються на *-ок*.

У словах на *-ок* *-о-* не випадає: *урок*, *крок*, *блок*, *пророк*, *строк*, *шок*, *винок*, *сволок*, *знаток*, *артишок*, *стрептокок*, *флагіток*, *смок*, *отрок*, *брелок*, *пилосмок*,

похідних від них та деяких інших. Здебільшого це іншомовні запозичення та слова, в яких *-ок* не є суфіксом, а є частиною кореня, що має усталену морфологічну структуру і не зазнає змін у процесі відмінювання.

На початковому рівні доцільно ознайомити студентів із формами слова *урок*, оскільки воно є частотним і важливим для повсякденної комунікації (наприклад, у словосполученнях на початкових рівнях *урок української мови* чи *урок у школі*, на середніх рівнях – *урок на майбутнє*, *життєвий урок*, *зробити уроки*, на високих – *засвоїти урок*). Вивчення цього слова дозволить студентам зрозуміти базовий принцип винятку без значного навантаження на запам'ятовування. На рівнях, які відповідають елементарній та середній мовній компетенції, можна додати слова *крок* і *строк*. Вони мають високу частотність і застосовуються в багатьох контекстах (наприклад, *перший крок у навчанні* або *термін строку дії документів*). Це допоможе розширити словниковий запас та підготувати студентів до розуміння і вживання інших винятків. Інші слова на *-ок*, які не зазнають чергування *-o-* з нулем звука, доцільно розглядати на просунутих рівнях, де студенти мають більш глибоке розуміння української граматики. Наприклад, такі слова, як *блок*, *пророк*, *стрептокок*, *брелок*, можуть вводитися у відповідних контекстах за необхідності або залежно від потреб студента (наприклад, у професійній лексиці чи під час навчання на спеціалізованих курсах).

Отже, слова на *-ок*, у яких *-o-* не випадає, є особливою групою винятків у чергуванні голосних, що потребує поступового засвоєння. Ознайомлення з цими винятками слід розпочинати з найчастотніших слів (*урок*, *крок*, *строк*), а решту вводити на більш високих рівнях або за індивідуальною потребою студента.

1.2 Олівець vs мудрець

На початковому рівні також доцільно ознайомити студентів із особливістю випадіння голосного *-e-* в іменниках на *-ець*, адже це явище є частотною частиною морфонологічних змін під час словозміни. Кількість винятків тут обмежена п'ятьма словами та похідними від них. Це, зокрема слова: *мудрець*, *жрець*, *чебрець*, *вуглець*, *мрець*. Ці слова належать до рідковживаної лексики, тому їх засвоєння доцільніше на більш просунутих рівнях володіння українською мовою. Вважаю, що вивчення винятків варто почати запроваджувати на середньому рівні, коли студенти мають достатню граматичну базу. Однак, на цьому етапі можна обмежитись пасивним засвоєнням виняткових форм, тобто зосередитись на їх розумінні в контексті, не вимагаючи активного відтворення. На вищих рівнях (B2 і вище) студенти вже мають добре розвинену мовну інтуїцію щодо морфонологічних змін і здатні засвоювати складні винятки, зокрема й рідковживані слова на кшталт *жрець*, *мудрець*, *мрець*. Ці слова можна вводити в тематичних заняттях (наприклад, у розмовах про культуру, науку чи традиційні символи). Слово *вуглець* та похідні від нього можуть бути придатним у лексичній темі «Екологія», зокрема у словосполученнях *вуглецевий слід*, *викиди вуглецю*.

Отже, засвоєння особливостей випадіння *-e-* у суфіксі *-ець* є важливим для формування граматичної бази української мови у студентів-іноземців. Оскільки виняткові слова є менш вживаними, доцільно знайомити студентів із ними поступово: основні закономірності — на початкових рівнях, а самі винятки — на середніх і вищих рівнях навчання, де засвоєння винятків може відбуватися природно через мовну практику та відповідні контексти використання.

1.3 День vs олень

Випадіння *-е-* в іменниках чоловічого роду на *-ень* — ще одна важлива морфонологічна особливість української мови, яку іноземці засвоюють одночасно з двома іншими вищезгаданими моделями чергувань. Чергування не відбувається в словах: *олень, тюлень, пельмень, красень*. Через невелику кількість винятків їх засвоєння не створює великого навантаження, але потребує врахування лексичних тем і мовного рівня студентів. На початковому рівні студенти здебільшого опановують основні правила випадіння *-е-* в словах на *-ень*. Винятки слід додавати поступово, надаючи їм практичне значення у відповідних темах. Оскільки слова *олень* і *тюлень* є назвами тварин, вони часто з'являються у словникових мінімумах, призначених для дітей (зокрема, слово *олень* може бути доречним у вивченні теми святкування Різдва у світі). Проте у списках лексики для дорослих ці слова можна вводити на рівнях В1-В2 у межах тем, пов'язаних із природою, а слово *пельмень* — у кулінарній лексиці. Слово *красень* може бути доцільним для вивчення на рівнях В1 і вище, коли студенти здатні використовувати ширший спектр прикметників і характеристик. Його можна вводити в тему «Характеристика зовнішності» або «Опис особистих якостей». Це дозволяє студентам знайомитись з позитивними характеристиками людей, водночас вивчаючи виняткову форму відмінювання.

1.4 Орел vs ангел

В українській мові більша частина іменників чоловічого роду на *-ел* у формі називного відмінка однини має схильність до випадіння голосного *-е-* в непрямих відмінках. Це явище проявляється в таких словах, як: *котел, орел, дятел, осел, промисел, козел, умисел* та ін. Слова цієї групи мають високий рівень регулярності в своєму відмінюванні, що дозволяє студентам більш системно засвоювати цю закономірність у ході навчання.

Проте існує також велика група слів на *-ел*, приблизно 40% згідно з даними ГРА-Ку 17, у яких *-е-* зберігається у всіх відмінках. У цих словах відмінювання відбувається без чергування, а *-е-* залишається стабільним. До таких іменників належать переважно запозичені слова: *ангел, костел, хостел, факел, сиквел, децибел, вимпел, вертел* тощо. Ці слова, на відміну від попередніх, не зазнають випадіння голосного *е*, оскільки в більшості випадків це слова іншомовного походження, які зберегли свою внутрішню структуру у процесі запозичення. Збереження *-е-* у цих словах є особливістю, яка не завжди піддається поясненню з позицій української морфонології, проте є важливим фактором для розуміння правил відмінювання запозиченої лексики.

Для іноземних студентів важливо чітко розрізняти слова, у яких *-е-* випадає при відмінюванні, та слова, де воно зберігається. Ефективним підходом до навчання є введення цих груп лексем поступово, щоб студенти могли засвоїти основну закономірність і познайомитися з винятками. На початкових рівнях варто почати зі слів, у яких *-е-* випадає, зокрема *козел, орел, осел*, що є базовими іменниками на позначення тварин. Це дозволяє студентам засвоїти основне правило для відмінювання іменників на *-ел*, де *-е-* випадає. На середніх рівнях можна додати слова з групи винятків, де *-е-* зберігається, зокрема *ангел, костел, хостел*. Ці слова є досить відомими і часто вживаються у різних сферах, зокрема релігійній, культурній чи побутовій. Студенти вже знайомі з загальним правилом, тому запам'ятовувати винятки стане простіше. На просунутих рівнях слід розширювати список винятків,

вводячи менш поширені запозичення, як-от *сиквел*, *децибел*, *вимпел*, *вертел*. Ці слова доцільно вводити в спеціалізованих темах, щоб надати студентам контекст і водночас допомогти запам'ятати специфічні правила для відмінювання. Варто звернути увагу, що всі слова, в яких не відбувається чергування, – запозичені. Це може допомогти іноземцеві опанувати цей матеріал.

Завдяки поступовому введенню лексичних груп студенти зможуть зрозуміти логіку морфологічних змін у словах на *-ел*, засвоїти основне правило випадіння *-е-* та відзначити винятки, де *-е-* не випадає. Такий підхід сприяє розвитку мовної інтуїції й дозволяє іноземцям упевненіше оперувати лексикою в українській мові.

2. Нетипові чергування

Значно більше в українській мові моделей, в яких відбуваються нетипові чергування *-o-* та *-е-* з нулем звука. Це іменники на *-ель*, *-ен*, *-ол*, *-ер*, *-ор*, *-онь* та інші.

2.1 Учитель vs корабель

В українській мові більшість іменників на *-ель* мають стабільний голосний *е*, який не зникає при відмінюванні в непрямих відмінках. Це стосується значної кількості слів, серед яких є як слова українського походження, так і запозичені: *учитель*, *готель*, *барель*, *тонель*, *кабель*, *вексель*, *піксель*, *нікель*, *скальпель*, *табель*, *житель*, *любитель*, *модель*, *загибель*, *покровитель*, *хреститель*, *приятель*, *управитель*. Проте, згідно із кількісною статистикою на основі ГРАКу 17, у 6% слів *-е-* випадає при відмінюванні: *корабель*, *кашель*, *журавель*, *щавель*, *щавель*, *пензель*, *бутель*, *кахель*, *пантофель*, *дишель*, *тигель*, *гицель* та інші. Ці слова є винятками і потребують особливої уваги у навчанні, адже безпосередньо запам'ятати цю групу слів складно через відсутність явних фонетичних підказок.

Для іноземних студентів важливо не лише засвоїти загальне правило для більшості слів на *-ель*, а й звернути увагу на винятки. Зважаючи на обсяг лексики та рівень складності для студентів, можна поступово вводити слова-винятки відповідно до мовного рівня. На початкових рівнях, де студенти освоюють базову лексику, доцільно включити лише найчастотніші слова-винятки, такі як *корабель* і *кашель*. Ці іменники вживаються досить часто, зокрема іменник *корабель* є важливим у повсякденній лексиці про транспорт (*капітан корабля*, *корабель пливе*), а іменник *кашель* — у розмовах про здоров'я (*сильний / сухий кашель*), що робить їх практичними для засвоєння. На середніх рівнях можна додати інші винятки, наприклад, *журавель* і *пензель*. Слово *журавель* може використовуватися в темах, пов'язаних із природою (*журавлі летять ключем*), а *пензель* — в тематиці, що стосується мистецтва та творчості (*малювати пензлем і фарбами*). Ці слова дозволяють іноземцям опановувати чергування *-е-* з нулем звука у контекстах, де вони є актуальними. На просунутих рівнях можна звертати увагу на менш частотні слова на *-ель* з випадінням *е*, такі як *бутель*, *пантофель*, *кахель*, *щавель*. Ці слова вводяться за потреби або у спеціальних темах, що стосуються побуту, технологій або специфічних галузей знань. У більшості випадків ці іменники стають зрозумілими в контексті розмови чи опису спеціалізованої теми.

Отже, при навчанні іноземців слів на *-ель* у процесі відмінювання слід акцентувати увагу на стандартній моделі без випадіння *-е-*, поступово доповнюючи її винятками. Завдяки цьому студенти зможуть послідовно засвоїти як загальне правило, так і винятки, розуміючи специфіку чергувань у природних для них лексичних темах.

2.2 Трактор vs цукор

В українській мові більшість іменників на *-or* мають стабільний голосний *-o-* в корені, який не випадає при відмінюванні. Це стосується значної кількості запозичених слів, які зберігають *-o-* у всіх формах, незалежно від закінчення та позиції. Серед них — широко вживані іменники: *диктатор, екскаватор, собор, коридор, Ігор, автор, архітектор* тощо. Водночас в українській мові існує невелика група слів на *-or*, у яких при відмінюванні в непрямих відмінках відбувається чергування *-o-* з нулем звука. Це такі слова: *цукор, вихор, бугор, вугор, свекор* та похідних.

На початковому рівні доцільно вивчати лише слово *цукор*, яке часто використовується в повсякденній лексиці, особливо у темі «Продукти харчування». Це слово є одним із найпоширеніших серед іменників на *-or* з чергуванням, тому його вживання у відмінкових формах стане природною частиною лексичної бази студентів. На рівні B2, коли студенти вже мають достатню мовну інтуїцію щодо українських граматичних структур, варто познайомити їх зі словом *свекор*. Це слово можна ввести під час обговорення тем, пов'язаних із родиною чи соціальними відносинами, що дозволяє закріпити виняток у природному контексті. Іменник *свекор* є важливим і частотним словом у контекстах сімейної лексики, тому вивчення його форм на цьому рівні буде доречним. На рівні C1 і вище, коли студенти здатні засвоювати складні граматичні конструкції, доцільно додавати інші винятки. Ці слова можна вводити в межах тем про природу, погоду, ландшафт чи особливості фауни, що дозволяє студентам зрозуміти чергування у тематичних контекстах.

Таким чином, вивчення слів на *-or* вимагає послідовного підходу, де студенти спершу засвоюють загальне правило без випадіння *-o-* та поступово знайомляться з винятками. Таке поетапне засвоєння забезпечує чітке розуміння особливостей морфології української мови і сприяє ефективнішому запам'ятовуванню винятків, що підвищує мовну компетентність студентів на різних рівнях.

2.3 Номер vs вітер

В українській мові іменники чоловічого роду на *-er* здебільшого зберігають голосний *-e-* під час відмінювання. Це правило охоплює багато слів, переважно запозичені іменники, що активно використовуються в сучасному мовленні: *мер, режисер, номер, характер, офіцер, партнер, тендер*. Для цих іменників характерною є стабільність *-e-*, яка зберігається у всіх відмінкових формах. Така закономірність полегшує процес їхнього засвоєння для іноземців, оскільки вони не вимагають знання специфічних винятків при відмінюванні.

Попри загальну тенденцію до збереження *-e-*, існує кілька винятків, у яких цей голосний зникає у непрямих відмінках: *вітер, майстер, Дністер*. Випадіння голосного у відмінкових формах є відлунням давніх фонетичних змін, що збереглися у сучасній мові.

З огляду на те, що більшість слів на *-er* зберігає *-e-*, важливо навчати іноземців як основного правила, так і окремих винятків. Рекомендоване поетапне введення цих лексичних одиниць допоможе систематизувати знання і закріпити відмінності у відмінюванні слів. На початкових рівнях слід сфокусувати увагу на іменниках без чергування *-e-*. Це дозволить студентам упевнено запам'ятати основну закономірність. Лексика на кшталт *мер, номер, характер* є базовою та охоплює теми «Місто», «Професії», «Особисті якості», що дозволяє їх легко інтегрувати в

загальні уроки. Як виняток вже на рівні А1 варто ввести іменник *вітер*, наприклад, під час вивчення теми «Природа» або «Погода» (*сильний вітер*). На середніх рівнях можна представити виняткові випадки. Слово *майстер* може бути введено в темах, пов'язаних з ремеслами або описом професій. Слово *Дністер* може використовуватися для розмов про географію України та знайомства з українськими річками. Знання цих винятків допоможе студентам уникати типових помилок у відмінюванні, а також збагачуватиме їхній словниковий запас.

Загалом, підхід до вивчення слів на *-er* в українській мові повинен поєднувати навчання загального правила та винятків, що його порушують. Така послідовність допоможе іноземним студентам краще засвоїти іменники з чергуванням і сприятиме формуванню стійких граматичних навичок.

2.4 Папороть vs лікоть

В українській мові іменники чоловічого та жіночого родів на *-оть* здебільшого зберігають цей суфікс у всіх відмінкових формах. Однак деякі іменники на *-оть* демонструють виняткову поведінку, оскільки голосний *-o-* у їхніх основах випадає в непрямих відмінках. До цієї групи належать слова: *лікоть*, *ніготь*, *кіготь*, *кляпоть*, *лапоть*, *віхоть*, *кіпоть* та інші.

На початкових рівнях навчання доцільно працювати зі словом *лікоть*, оскільки воно часто трапляється в побутовій мові та є частиною тематики, пов'язаної з анатомією. У середньому рівні можна додати іменники *ніготь* та *кіготь* у контексті тем про догляд за тілом чи природу. Слова *кляпоть*, *лапоть*, *віхоть* і *кіпоть* є менш уживаними, але їхнє введення доречно на рівнях С1–С2 під час опрацювання текстів художнього або публіцистичного стилю.

Для порівняння з винятками варто наголосити на типових словах без випадіння *-o-*, таких як *плоть*, *папороть*, *м'якоть*. Це дозволить студентам зрозуміти загальну закономірність і чітко виокремити виняткові випадки.

2.5 Член vs човен

В українській мові іменники чоловічого роду на *-ен* здебільшого не зазнають змін у голосному *-e-* під час відмінювання. Це правило охоплює низку поширених слів, зокрема як питомих українських, так і запозичених, у яких *-e-* залишається стабільним у всіх відмінкових формах: *спортсмен*, *гобелен*, *ясен*, *шатен*, *орден*, *абориген* тощо. Збереження *-e-* в цих іменниках робить їхнє відмінювання досить передбачуваним, що полегшує процес навчання для іноземців. Для студентів початкових рівнів ця група слів не викликає труднощів, оскільки їхні відмінкові форми відображають основну тенденцію для іменників на *-ен*.

Попри загальну тенденцію до збереження *e*, в українській мові є три іменники на *-ен*, у яких голосний *-e-* випадає у непрямих відмінках. До них належать: *човен*, *овен*, *молебен*. Ці слова становлять окрему категорію, яка порушує загальне правило. Випадіння *-e-* у цих словах має історичні корені та є залишком давніх фонетичних змін, які відбулися в українській мові. Через обмежену кількість таких винятків, їх можна вивчати окремо, зосереджуючись на запам'ятовуванні конкретних випадків. На середньому рівні доцільно представити іменник *човен*, який належить до теми «Подорожі» або «Природа» й часто вживається в побутовій мові. Це дозволить студентам поступово ознайомитися з явищем випадіння *-e-* у непрямих відмінках. На рівнях С1–С2 можна

додати іменник *овен* під час вивчення теми «Знаки зодіаку», а *молебн* — у контексті релігійної тематики. Запам'ятовування цих винятків на середньому рівні сприятиме уникненню типових помилок і закріпленню інтуїтивного розуміння виняткових слів.

Для ефективного засвоєння правил і винятків відмінювання іменників на *-ен* слід орієнтуватися на загальну тенденцію та водночас розмежовувати випадки зі збереженням і випадінням *-е-*. Такий підхід сприятиме формуванню в студентів стійких граматичних навичок і забезпечить краще розуміння структури української мови.

2.6 Протокол vs чохол

В українській мові іменники, що закінчуються на *-ол*, у більшості випадків зберігають голосний *-о-* у всіх формах відмінювання: *протокол*, *апостол*, *купол*, *символ*, *ідол*, *престол*. Однак серед них існує невелика група слів, у яких *-о-* випадає при утворенні непрямих відмінків. Йдеться про чотири слова: *посол*, *вузол*, *чохол*, *хохол*. У непрямих відмінках вони втрачають *-о-*, що робить їх відмінювання особливим і потребує запам'ятовування як виняткових випадків. На середніх рівнях можна ввести слова *посол* і *чохол*. Іменник *посол* актуальний для вивчення тем, пов'язаних з політикою чи міжнародними відносинами, тоді як *чохол* можна використовувати в темах, що стосуються побуту, техніки або опису предметів. Запам'ятовування цих слів як винятків надасть студентам можливість коректно утворювати відмінкові форми та уникати типових помилок. На просунутих рівнях можна звернутися до історичних та морфонологічних причин випадіння *-о-* у словах на *-ол* і додати слова *вузол* та *хохол*, яке також потребує спеціального запам'ятовування.

Загалом, особливості випадіння *-о-* у відмінюванні слів на *-ол* можна ефективно засвоїти, застосовуючи диференційований підхід до навчання. Поетапне введення цих слів на різних рівнях навчання дозволить студентам поступово освоїти специфічні морфонологічні чергування, які відрізняють ці іменники від решти слів із подібною структурою.

2.7 Закон vs сон

В українській мові більшість іменників чоловічого роду на *-он* не зазнають змін голосного *-о-* під час відмінювання. У таких словах *-о-* зберігається у всіх формах, що робить їх відмінювання передбачуваним і стандартним. До таких іменників належать: *закон*, *кордон*, *сезон*, *район*, *регіон*, *стадіон*, *лимон*. На початковому рівні навчання іноземців такі іменники є зручними для вивчення через передбачуваність їхніх відмінкових форм.

Проте серед іменників на *-он* є два винятки, де голосний *-о-* випадає у непрямих відмінках: *сон* і *бубон*. На середньому рівні рекомендується ввести слово *сон*, яке є важливим у загальному словниковому запасі й дозволяє студентам ознайомитися з випадінням *-о-* у практичному контексті. У цьому випадку доречно підкреслити, що *сон* належить до обмеженої групи слів з особливими правилами відмінювання. На просунутих рівнях доцільно додати слово *бубон*, яке є рідковживаним. Його можна вводити у лексичній темі «Музичні інструменти». Викладачі можуть пояснити студентам, що слово *бубон* слід запам'ятати як виняток поряд зі словом *сон*, оскільки в обох цих словах *-о-* випадає за схожою фонетичною закономірністю. На цьому рівні також можна звернути увагу на історичні причини таких морфонологічних змін, щоб глибше розкрити особливості української мови.

Загальне правило збереження *-o-* у словах на *-он* із двома винятками — *сон* і *бубон* — ілюструє важливий морфологічний аспект української мови, який допомагає студентам зрозуміти її структуру та історичну еволюцію. Запам'ятовування цих винятків сприяє формуванню правильної мовної інтуїції та уникненню помилок у відмінюванні слів на *-он* в українській мові.

2.8 Інтерес vs пес

В українській мові в іншомовних іменниках на *-ес* голосний *-е-* зберігається у всіх відмінках, що забезпечує стабільну й передбачувану парадигму відмінювання. Це стосується слів, які прийшли в українську мову з інших мов, і зберегли в усіх формах вихідний склад. Серед таких слів є: *процес, прес, бізнес, стрес, компрес*. Ці іменники мають латинське, англійське та інше європейське походження і є частиною наукового, економічного або побутового лексикону. Вони широко використовуються в українській мові і не змінюють голосного *-е-* в жодних формах, що робить їх легкими для вивчення, особливо на початкових рівнях. Їхня сталість у відмінюванні полегшує завдання для іноземців, дозволяючи легко освоювати й запам'ятовувати ці слова.

Натомість у двох питомо українських словах — *пес* і *овес* — відбувається чергування з нулем звука. На початковому рівні доцільно ввести слово *пес паралельно з питомим словом собака*. Слово *пес* є популярним у побутовій мові й часто використовується в розмовах про тварин, що робить його важливим для базового словника. Навчання чергуванню *-е-* з нулем звука у формі *пса* дозволить студентам ознайомитися з однією з найпростіших моделей морфологічного чергування, що є важливою частиною граматики української мови. Іменник *овес* трапляється у темах, пов'язаних із природою, сільським господарством чи харчуванням, і рідко використовується в повсякденному мовленні, тому доцільніше розглядати його на просунутих рівнях або в індивідуальному порядку за потреби.

Навчання особливостям чергування *-е-* з нулем звука в українських словах на *-ес* сприяє більш глибокому розумінню мови іноземними студентами, формує мовну інтуїцію та допомагає уникати типових помилок. Інтеграція цих моделей у процес навчання різними етапами дозволить студентам поступово освоювати специфічні особливості української морфології, що є важливим для оволодіння літературною нормою української мови.

2.9 Секрет vs Єгипет

Два іменники з закінченням *-ет*, *хребет* і *Єгипет*, демонструють випадання голосного *-е-* у процесі словозміни. Це явище варто пояснювати іноземним студентам поступово, з урахуванням рівня їхньої мовної підготовки та актуальності слів у контексті навчальної програми.

Назву країни *Єгипет* доцільно вводити вже на початкових рівнях. Ця лексема є культурно релевантною, адже Україна має тісні освітні зв'язки з цією країною, а сама назва часто трапляється в розмовах українців через популярність Єгипту як туристичного напрямку. З огляду на це, викладачі можуть акцентувати увагу студентів на особливостях відмінювання слова *Єгипет* у початкових граматичних таблицях, зазначаючи його як приклад винятку.

Слово *хребет* рекомендується додавати до навчальної програми на середніх рівнях. Воно використовується у контекстах, пов'язаних із темами про анатомію

людини, її фізичну будову та здоров'я, що є популярними темами для вивчення мови. У цьому випадку викладачам слід звернути увагу на те, що основа слова *хребет* змінюється за аналогією до інших виняткових іменників. Особливо важливо підкреслити нетиповість цього явища для більшості іменників чоловічого роду, що допоможе студентам уникнути генералізації і помилок при відмінюванні інших слів.

2.10 Вогонь, шов, псалом

У сучасній українській мові є окремі іменники чоловічого роду, де відбувається випадіння голосних *-о-* або *-е-* під час відмінювання. Ці слова становлять поодинокі винятки, оскільки в більшості іменників цієї групи зберігається сталий голосний: *вогонь, шов, псалом*. На початковому рівні доцільно познайомити студентів зі словом *вогонь*. Це слово має високу частотність, використовується в базовій лексиці та темах, пов'язаних із природою, побутом і культурою. Опанування цього слова з його чергуванням (*вогню*) сприяє розвитку мовної інтуїції та дає уявлення про можливість випадіння голосних у певних словах. Слова *шов* і *псалом* доцільно вводити лише на просунутих рівнях, оскільки вони мають обмежене використання та зазвичай з'являються в спеціалізованих текстах — *шов* часто вживається у професійній сфері, пов'язаний із виготовленням одягу, архітектурою чи медициною, а *псалом* — у релігійній або культурній тематиці. Запам'ятовування цих слів із морфологічної особливості сприятиме розширенню активного словника студентів.

3. Особливості вивчення

За принципом граматичного мінімуму – мінімальної сукупності граматичних значень, функцій та форм, обов'язкових для засвоєння, що забезпечує досягнення комунікативної мети – поступове введення інформації про випадіння голосних у виняткових словах на різних рівнях допоможе іноземцям краще засвоїти ці особливості, не перевантажуючи їх на початкових етапах. Кожен виняток необхідно вводити лише в міру потреби, що дозволяє студентам фокусуватися на найбільш необхідних словах у межах їхнього рівня. Тоді студенти отримують можливість глибше зрозуміти кожне слово, яке включає виняткові форми, і вивчити його у контексті, що знижує когнітивне навантаження.

Базуючись на «Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти» [10], у «Стандартах державної мови «Українська мова як іноземна. Рівні загального володіння А1 – С2» [21] опанування фонетичних і фонологічних особливостей розраховане на ознайомлення від рівня А1 та на опанування на рівні В1 – студенти повинні засвоїти всі базові закономірності звукових чергувань.

Частотність використання слів-винятків у підручниках з УМІ різних рівнів показано в Таблиці 1, яку згенерував Василь Старко. Перелік проаналізованих підручників подано у Таблиці 2. Як бачимо, найчастотнішим є слово *урок*, його активно вжито на всіх рівнях. На другому місці за частотністю – *цукор* і *блок*, це також слова, що активно використовувалося на рівнях А1-А2. Частовживаними також є слова *майстер* і *вітер*, які переважають на середніх та вищих рівнях. Рідковживані слова – це *пельмень*, *строк*, *бубон*, *мудрець*, *вихор*. Тих слів, яких нема у таблиці, нема в аналізованих підручниках.

Дисбаланс представлення простежуємо в словах *кашель* (18 з 25 на А1-А2), *костел* (20 з 32 на В1-В2) та *хребет* (7 з 12 на С1-С2).

Отже, найбільш частотними є слова, які зазвичай трапляються від початкового рівня (винятком є тільки слово *пельмень*, яке не знаходимо на рівнях, вищих за A2). Слова з високою частотністю на C1-C2 можуть свідчити про їхню складність або менш часте використання в побутовій мові.

Таблиця 1

Слово	A1-A2	B1-B2	C1-C2	Разом
урок	207	55	57	319
блок	95	41	13	149
цукор	95	38	16	149
майстер	24	43	58	125
вітер	39	34	46	119
сон	13	34	44	91
крок	14	11	62	87
вогонь	7	21	40	68
пес	4	50	14	68
човен	18	21	23	62
корабель	24	19	15	58
олень	3	14	18	35
костел	0	20	12	32
кашель	18	5	2	25
Єгипет	7	8	6	21
Дністер	6	2	10	18
ангел	3	3	7	13
посол	0	4	8	12
пророк	1	6	5	12
хостел	4	7	1	12
хребет	0	5	7	12
овес	1	1	7	9
шок	0	3	6	9
свекор	2	0	6	8

журавель	2	1	4	7
красень	0	2	5	7
щавель	5	0	2	7
вузол	0	1	5	6
пельмень	5	0	0	5
строк	0	1	4	5
бубон	0	2	2	4
мудрець	0	0	3	3
чохол	1	1	1	3
вихор	0	0	1	1

Таблиця 2

AUTHOR1	AUTHOR2	AUTHOR3	AUTHOR4	NAME	PUB_CITY	PUBLISHER	PUB_YEAR	LEVEL
Недашківська А.	Савченко О.			Подорожі UA			2012	podoro A1-A2
Клименко Л.	Кудзін І.			Разом - Українisch für Anfänger und Anfängerinnen	Відень	Holzhausen Verlag		A1-A2
Мазурик Д.				Українська мова для іноземців: Крок за кроком	Харків	Фоліо	2019	A1-B1
Панас-Беспалова М.				Яблуко: підручник з української мови як іноземної (початковий рівень)	Львів	Видавництво УКУ	2023	A1
Голованенко Є.О.	Детярєва Т.О.	Дядченко Г.В.		Українська мова для іноземців. Рівень А1	Суми	Університетська книга	2023	A1
Пенковська Л.	Пчелінцева О.	Деніга О.		Welcome to Ukraine				A1
Бурак М.				Яблуко: підручник з української мови як іноземної (базовий рівень)	Львів	Видавництво УКУ	2017	A2-B1
Антонів О.	Паучок Л.			Українська мова для іноземців. Модульний курс	Київ	ІНКООС	2012	B1-B2
Бартків Н.	Бородин К.			Яблуко: підручник з української мови як іноземної (рубіжний рівень)	Львів	Видавництво УКУ	2022	B1-B2
Палієвська О.				Крок-2	Львів	Дон Боско	2014	B1
Ключковська І.	Палієвська О.	Пташник О.	Турквич О.	Мандрівка Україною	Львів	Дон Боско	2012	B2
Назарів Л.	Гаврака Н.			Українська для іноземців. Практикум (Рівні B1-B2)	Тернопіль	ФОРМ Паливнич В.А.	2017	B1-B2
Зайченко Н.Ф.	Воробйова С.А.			Практичний курс української мови для іноземців: усне мовлення	Київ	Знання України	2023	B1-B2
Палієвська О.	Качала О.			Автостопом по Україні	Львів	Видавництво Львівської Політехніки	2014	C1
Романюк С.	Саванська М.			Українською без табу	Варшава	Видавництво Варшавського університету	2017	C1
Ключковська І.	Горда О.	Трунко О.	Мартинишин Н.	Ключ до України: Міста і люди	Львів	Колір ПРО	2020	B2-C1
Замбійська М.	Новикова О.	Романюк С.	Якубовська-Кравчик К.	Українська культура на щодень	Мюнхен	Мюнхенський університет	2021	C2
Недашківська А.				Вісно у світі Бізнесу. Ділова українська	Едмонтон	University of Alberta	2010	B2-C1
Недашківська А.				Українian Thought: Its Living Culture	Львів	Видавництво УКУ	2024	B2-C1
Синчак О.				Яблуко: підручник з української мови як іноземної (вищій рівень)	Львів	Видавництво УКУ	2024	B2-C1
Романюк С.	Колібаба Л.			Українська мова в бізнесі	Варшава	Видавництво Варшавського університету	2023	C2

Попри те, що більшість слів-винятків знайшла своє представлення в підручниках, це ще не означає, що іноземці мають можливість опанувати особливості відмінювання цього слова, а не лише познайомляться з ним на рівні рецепції. Для гарантії запам'ятовування слово має бути повторене мінімум кілька разів. Отже, слова з частотністю нижче десяти автоматично мають мінімальні шанси бути вивченими. Крім певної кількості повторювань для засвоєння морфонологічних чергувань важливо, щоб іноземець побачив приклад відмінювання слова-винятка.

Використання таблиць із винятками (Таблиця 3) є добрим інструментом для наочності й систематизації. Така таблиця стане ефективним довідковим матеріалом для викладача, надаючи швидкий доступ до всіх необхідних форм і особливостей відмінювання, а для студентів — допоможе закріплювати знання в міру знайомства з новими словами. Цей підхід сприятиме більш послідовному та глибокому освоєнню студентами виняткових морфонологічних змін, а також дозволить викладачам мати під рукою повний перелік слів для планування навчання.

За потреби пропоновану таблицю можна видозмінити, додавши парадигму відмінювання для правила і для винятків, поділити слова за рівнями, тематичними групами тощо.

Таблиця 3

Голосний НЕ випадає	Голосний випадає
-ок урок, крок, строк, шок, блок, пророк, ви- рок, сволок, знаток, артишок, стрептокок, флагшток, смок, отрок, брелок, пилосмок тощо	-ель корабель, кашель, журавель, щавель, щабель, пензель, бутель, кахель, пан- тофель, дишель, тигель, гицель тощо
-ел ангел, костел, хостел, факел, сиквел, децибел, вимпел, вертел тощо	-ор цукор, вихор, бугор, вугор, свекор
-ець мудрець, жрець, чебрець, вуглець, мрець	-ен човен, овен, молебен
-ень олень, пельмень, красень, тюлень	-ол посол, вузол, чохол, хохол
	-ер вітер, майстер, Дністер
	-оть ніготь, лікоть, кіготь
	-он сон, бубон
	-ес пес, овес
	-ет хребет, Єгипет
	-онь вогонь
	-ом псалом
	-ов шов

В опануванні теми варто базуватися на комбінації підходів: аудитивному (впра-
ви на активне слухання та розпізнавання звукових змін), морфологічному (акцент на
поєднанні фонетичних змін із граматичними категоріями) та контекстуалізованих
вправ (практикування звукових змін у реалістичних комунікативних ситуаціях, на-
приклад, рольових іграх або діалогах).

Таким чином, опанування винятків, де відбувається випадіння *-o-* або *-e-*,
допомагає студентам краще розуміти фонетичні особливості української мови, її
історичний розвиток та закономірності, які впливають на відмінювання слів. Такий
підхід сприяє формуванню стійкої мовної інтуїції та запобігає помилкам у письмовій
та усній мові, особливо під час відмінювання іменників.

Висновки. Отже, чергування голосних *-o-* та *-e-* з нулем звука широко
вживається в іменниках української мови, хоча має нестабільний характер. Воно є при-
кладом унікальної морфонологічної закономірності, яка поєднує історичні фонетичні
процеси та сучасні морфологічні функції. Розуміння цих закономірностей сприяє фор-

муванню мовної інтуїції, полегшуючи іноземцям сприйняття української як системної та логічно впорядкованої мови, що є необхідним для їх успішної комунікації.

Порівняння сталості та чергування в структурі іменників є корисним для навчання морфології. Це допомагає студентам зрозуміти, що в українських словах діють спеціальні фонетичні закони, пов'язані з історією та розвитком мови.

Список використаної літератури

1. Bromberger S., Halle M. Why phonology is different. *Linguistic Inquiry*. 1989. Vol. 20. № 1. P. 51–70.
2. Derwing T. M., Munro M. J. Pronunciation fundamentals: Evidence-based perspectives for L2 teaching and research. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2014. 208 p.
3. Ellis N. C. The dynamics of second language emergence: Cycles of language use, language change, and language acquisition. *The Modern Language Journal*. 2008. Vol. 92. № 2. P. 232–249.
4. Flege J. E. Second language speech learning: Theory, findings, and problems. *Speech perception and linguistic experience: Issues in cross-language research* / Ed. W. Strange. Timonium, MD : York Press, 1995. P. 233–277.
5. Ladefoged P., Johnson K. A course in phonetics. 7th ed. Boston : Cengage Learning, 2015. 339 p.
6. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / за заг. ред. О. Сербенської : навч. посібник. 3-є вид., доповн. і переробл. Львів : Априорі, 2019. 304 с.
7. Вознюк Г. Л., Булик-Верхола С. З., Василишин І. П., Гнатюк М. В., Ментинська І. Б., Шмілик І. Д. Українська мова (за професійним спрямуванням): навчальний посібник-практикум. 10-е вид., допов. і виправл. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2023. 328 с.
8. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, Т. Ніколаєнко та ін. Київ, Львів, Єна, 2017-2024. Режим доступу : uas Corpus.org.
9. Гриценко, Т. Б. Українська мова за професійним спрямуванням : навч. посіб. Київ : Центр учбової літ., 2019. 622 с.
10. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Київ, 2003. 273 с.
11. Караман С. О., Копусь О. А., Тихоша В. І. Українська мова за професійним спрямуванням : навчальний посібник. Київ : Літера ЛТД, 2018. 544 с.
12. Клименко Н. Морфологія. *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-68589> (Дата звернення: 09.12.2024).
13. Мацюк З. Методика викладання граматики української мови як іноземної. Морфологія : навч.-метод. посіб. Львів, 2024. 296 с.
14. Мацюк З., Кочан І., Туркевич О. Основи методики викладання української мови як іноземної : навч. посіб. Львів, 2022. 152 с.
15. Онкович Г. Українознавство і лінгводидактика. Київ : Логос, 1997. 108 с.
16. Паламар Л. М. Лінгводидактичні основи формування україномовної особистості. Київ : НПЦ «Київський університет», 1997. 235 с.
17. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради : навч. посібник. 3-те вид., стереотип. К. : Либідь, 2008. 240 с.
18. Семеног О. Культура наукової української мови : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 214 с.
19. Сербенська О. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. Львів : ЛНУ, 2003. 212 с.

20. Соколова С. Методика формування граматичної компетенції з української мови як іноземної : навчально-методичний посібник. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 122 с.

21. Стандарт державної мови «Українська мова як іноземна. Рівні загального володіння A1 – C2». Режим доступу : <https://moval.gov.ua/diyalnist-i-proyekti/termini/standart-derzhavnoi-movy-ukrainska-mova-iak-inozemna-rivni-zahalnoho-volodinnia-a1-s2> (Дата звернення: 09.12.2024).

22. Швець Г. Теорія і практика навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей. Київ : Фенікс, 2019. 730 с.

References

1. Bromberger S., Halle M. Why phonology is different. *Linguistic Inquiry*. 1989. Vol. 20. № 1. P. 51–70.
2. Derwing T. M., Munro M. J. Pronunciation fundamentals: Evidence-based perspectives for L2 teaching and research. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2014. 208 p.
3. Ellis N. C. The dynamics of second language emergence: Cycles of language use, language change, and language acquisition. *The Modern Language Journal*. 2008. Vol. 92. № 2. P. 232–249.
4. Flege J. E. Second language speech learning: Theory, findings, and problems. *Speech perception and linguistic experience: Issues in cross-language research* / Ed. W. Strange. Timonium, MD : York Press, 1995. P. 233–277.
5. Ladefoged P., Johnson K. A course in phonetics. 7th ed. Boston : Cengage Learning, 2015. 339 p.
6. Antysurzhuk. Vchymos' vichlyvo povodytys' i pravyl'no hovoryty / za zah. red. O. Serbens'koi : navch. posibnyk. 3-ie vyd., dopovn. i pererobl. L'viv : Apriori, 2019. 304 s.
7. Vozniuk H. L., Bulyk-Verkhola S. Z., Vasylyshyn I. P., Hnatiuk M. V., Mentyn'ska I. B., Shmilyk I. D. Ukrains'ka mova (za profesiinym spriamuvanniam): navchal'nyi posibnyk-praktykum. 10-e vyd., dopov. i vypravl. L'viv : Vydavnytstvo L'vivs'koi politekhniki, 2023. 328 s.
8. Heneral'nyi rehional'no anotovanyi korpus ukrains'koi movy (HRAK) / M. Shvedova, R. fon Valdenfels, S. Yaryhin, A. Rysin, V. Starko, T. Nikolaienko ta in. Kyiv, L'viv, Yena, 2017-2024. Rezhym dostupu : uacorporus.org.
9. Hrytsenko, T. B. Ukrains'ka mova za profesiinym spriamuvanniam : navch. posib. Kyiv : Tsentru uchbovoi lit., 2019. 622 s.
10. Zahal'noievropeis'ki rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia. Kyiv, 2003. 273 s.
11. Karaman S. O., Kopus' O. A., Tykhosha V. I. Ukrains'ka mova za profesiinym spriamuvanniam : navchal'nyi posibnyk. Kyiv : Litera LTD, 2018. 544 s.
12. Klymenko I. Morfolohiia. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukraïny* / Redkol. : I. M. Dziuba, A. I. Zhukovs'kyi, M. H. Zhelezniak ta in. ; NAN Ukraïny, NTSh. Kyiv : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen' NAN Ukraïny, 2019. URL: <https://esu.com.ua/article-68589> (Data zvernennia: 09.12.2024).
13. Matsiuk Z. Metodyka vykladannia hramatyky ukrains'koi movy yak inozemnoi. Morfolohiia : navch.-metod. posib. L'viv, 2024. 296 s.
14. Matsiuk Z., Kochan I., Turkevych O. Osnovy metodyky vykladannia ukrains'koi movy yak inozemnoi : navch. posib. L'viv, 2022. 152 s.
15. Onkovych H. Ukraïnoznavstvo i linhvodydaktyka. Kyiv : Lohos, 1997. 108 s.
16. Palamar L. M. Linhvodydaktychni osnovy formuvannia Ukraïnomovnoi osobystosti. Kyiv : NPTs «Kyïvs'kyi universytet», 1997. 235 s.
17. Ponomariv O. Kul'tura slova: Movnostylistychni porady : navch. posibnyk. 3-tie vyd., stereotyp. K. : Lybid', 2008. 240 s.
18. Semenoh O. Kul'tura naukovoï ukrains'koi movy : [navch. posib.]. Kyiv : VTs «Akademiia», 2010. 214 s.

19. Serbens'ka O. Kul'tura usnoho movlennia. Praktykum : navch. posib. L'viv : LNU, 2003. 212 s.
20. Sokolova S. Metodyka formuvannia hramatychnoi kompetentsii z ukrains'koi movy yak inozemnoi : navchal'no-metodychnyi posibnyk. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2011. 122 s.
21. Standart derzhavnoi movy «Ukrains'ka mova yak inozemna. Rivni zahal'noho volodinnia A1 – S2». Rezhym dostupu : <https://mova.gov.ua/diyalnist-i-proyekti/termini/standart-derzhavnoi-movy-ukrainska-mova-iak-inozemna-rivni-zahalnoho-volodinnia-a1-s2> (Data zvernennia: 09.12.2024).
22. Shvets' H. Teoriia i praktyka navchannia ukrains'koi movy inozemnykh studentiv humanitarnykh spetsial'nostei. Kyiv: Feniks, 2019. 730 s.

PECULIARITIES OF THE FUNCTIONING OF Ø AND -O-/-E- ALTERNATIONS DURING NOUN INFLECTION IN UKRAINIAN

Ksenia Borodin

*Ukrainian Catholic University
School of Ukrainian Language and Culture
17 Svetsitskoho St., 79000, Lviv, Ukraine
phone: 097 822 66 75
email: borodinka@ucu.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0001-9307-1363>*

The article is dedicated to studying sound alternations, particularly the alternation of the vowels -o- and -e- with a zero sound in the derivation process of nouns in modern Ukrainian. This alternation is an unstable yet widely used phenomenon that combines historical phonetic processes with contemporary morphological functions, including the formation of grammatical categories such as case and number. The study focuses on 37 nouns that exhibit deviations from the general trend: either the expected vowel omission does not occur, or, conversely, vowel omission is observed despite the lack of a systematic pattern.

Understanding these alternations is critically important for foreign students, as it helps them avoid mistakes, develop linguistic intuition, and grasp the structure of the Ukrainian language. The article examines the peculiarities of teaching this topic to foreign students at different levels of language proficiency. A step-by-step introduction of the material is proposed, following the principle of grammatical minimum, with exceptions emphasized only as needed and following the learner's proficiency level. In addition to theoretical conclusions, the article provides recommendations for the practical application of the findings in the educational process. A compiled table of exceptions will aid in the systematization of knowledge, serving as a reference tool for instructors and a visual aid for students. Additionally, lexical topics are suggested, within which each word can be introduced for study.

The research was conducted using corpus linguistics methods, which allow for identifying a comprehensive list of exceptions, and analyzing the lexical content of various Ukrainian as a foreign language (UFL) textbooks. This approach made it possible to track trends in teaching this topic. The proposed findings can serve as a foundation for further improvements in the methodology of teaching Ukrainian as a foreign language, particularly for the development of specialized textbooks and learning materials that take complex morphonological features into account.

Key words: vowel alternation with zero sound, Ukrainian as a foreign language, morphonological changes, corpus linguistics, phonetics teaching, grammatical minimum, teaching methodology.

*Стаття надійшла до редакції 12.02.2025
доопрацьована 21.02.2025
прийнята до друку 04.03.2025*